

ƏLİ BƏY AZƏRİ

OĞUL *

(povest)

Həyatın dolanbac anlarında elə anlar yaşanır ki... bəzən bir ömrə bərabər olur.

Poleqona güllə atmağa getmişdik. Nəse silahlarda problem yaranmışdı deyə hamımızı atəş meydançasından uzaqlaşdırmışdılar. Ücmərtəbəli idarəetmə qülləsinin arxa tərəfində siqaret çəkirdik. Məndən istəməsinlər deyə bir az aralıda adını bilmədiyim ağaca söykənib siqaretimi çəkirdim, kimdənsə siqaret istəməyi sevmədiyim kimi, kiməsə siqaret verməyi, ya çəkib yarıda saxlamağı da xoşlamazdım...

-Eey, Oğul!... - Birdən Dronnikov çağırdı.

Dronnikov boyca qrupumuzun ən balacası idi, idmanla məşğul olmuşdu deyə bədən quruluşu idman stilində formalaşmışdı. Liliputa bənzəyirdi deyə hərdən "köstəbək" də deyirdilər ona. Yerli idi, heç kim xətrinə dəymirdi. Atmacalı sözləri vardı, yumoru ilə ciddiliyi bilinməzdi. Onun bu söz mənə yaman deydi, sadəcə dəymədi, xəncər kimi ayağımdan başımadaq yara-yara keçdi, bütün varlığımı yandırdı, bədənim qarşdı. Bəlkə də söz məni bu qədər tutmayacaqdı, Dronnikov özü, onun hiyləgər mimikalı hərəkəti mənə yaman yer elədi. Əvvəl mənə elə gəldi ki, o, sözü düz demədi, belə birtəhər səsləndirdi. Bəlkə, mənə belə gəlib? Bəlkə də...

Heç bir söz demədim, sakitcə yaxınlaşdım ona. Onlar ağaclardan aralı qüllənin divarına yaxın durmuşdular, birbirinə ötürərək siqaret çəkir, hərdənbir mənə baxırdılar. Addım-addım lap yaxınlaşdım və Dronnikovla üzbəüz dayandım, düz onun hiyləgər gözlərinin içinə baxdım.

Dronnikov dərhal hiss elədi ki, iş ciddidir, özünü o yerə qoymadı. Lap qəhrəman kimi gülümsündü, elə güldü ki, qurbağaya oxşar ağzı bir az da eybəcərləşdi, dodaqları qulağının dibinədək aralandı. Sifəti mənə bir anlıq ilan ağzındakı qurbağanı xatırlatdı. Baxdım, baxdım, hirsim soyumadı, özümü ələ ala bilmədim. Gərilmiş bütün əsə-

Oğul - bu söz sadəcə bir müraciət deyil, heç çağırış, ləqəb də deyil, artıq bir təxəllüsdür. İndi bunun, bəlkə də, bir o qədər mənası yoxdur, amma... o zaman böyük əhəmiyyəti vardı.

bimlə yumruğumu düyünlədim və var qüvvəmlə təpəsinə bir zərbə endirdim.

İndi o, mənim gözlərimə köməksiz bir yazıq görkəmində baxırdı...

Birdən gözləri çəpləşdi və ağırlıqdan əllə saxlanması mümkün olmayan çuval kimi yerə düşdü, düşmədi, az qala guppultu ilə qarın üzərinə oturdu.

-Oxx... sən... oğul... - Bu, qrupda hamıdan böyük və canlı Belousovun səsi idi. - Qulaqardına vurdum, əhəmiyyət vermədim. Daha olan olmuş, iş-işdən keçmişdi, indi kim nə deyir-desin, vecimə deyildi.

Belousov hamımızdan iki yaş böyük idi. İki il hərbi xidməti başa vurduqdan sonra orduda qalıb oxumaq qərarına gəlmişdi. Fiziki cəhətdən çox güclü və sağlam idi. Bu da bir həqiqət idi ki, onunla savaşağa mənim gücüm çatmazdı. O da qəşəng bilirdi ki, mənimlə də "zarafat" etmək olmaz. Özü sakitcə mənə yaxınlaşdı.

-Sən... sən... - Yumruğunu bərk düyünlədi və mənim gözlərimə baxdı, dodaqlarını əsdirdi. Nə demək, nə etmək istədiyini anlamamış birdən özü sözünün gerisini səsləndirdi. - sən... əsl oğulsan?!

Bu sözü çox yüksəkdən dedi. Elə dedi ki, başa düşmədim, sual verir, yoxsa... Amma sözünün tonundan başa düşdüm ki, dava salmağımı istəyir.

-Sən özünü nə hesab eliyirsən? - Kuraçenko da üstümə cocudu, o da əsgərlikdən sonra qalıb oxuyarlardı. - Gözün elə qızıb ki, burda özündən başqa heç kimi görmürsən. Böyük-küçük saymırsan...

-Səsinizi kəsin! - Mən də kifayət qədər hündürdən

Qeyd: Povest "Oqyol" adı ilə Rusiyanın paytaxtı Moskva şəhərində nəşr edilən "Rusiya ədəbiyyatı" jurnalının oktyabr (5) 2019-cu il nömrəsində çap olunub. Ruscadan tərcümə müəllifidir

qışqırdım, sanki onlara komanda verirdim. - Yaxşısı budur Dronnikovla məşğul olun, deyəsən, o, huşunu itirib.

O zaman biz Xarkov Ali Hərbi Tank komandanlığı məktəbində təhsil alırdıq, gərək ki, hələ birinci kursdaydıq. Qrupda otuz nəfər idik, onlardan cəmi üçümüz rus deyildik; erməni Mişa Vartanyan, gürcü Nodar Dumbadze və mən. Qalanları rus və ukrainlər idi. Onları bir-birindən ayıra bilmirdim. Çox yaxşı kollektivimiz vardı, dostcasına çalışırdıq, əməksevər idik, heç bir qara-qura işdən qorxub çəkinməzdik. Başqa cür ola da bilməzdi, biz axı qara kombinizonlu tankist olmağa hazırlaşırıdık, dərs alırdıq.

Əsasən, qrupdakı uşaqların hamısı güclü, sağlam və möhkəm iradəli idilər. Hamı bir-biri ilə məsafə saxlayırdı, şit-şit zarafatlar edib çorun çıxartmazdılar. Hərdənbir Dronnikov kimə gəldi atmaca atardı, onu da yola verərdilər. Bir də Mişa Vardanyanı meymun kimi ələ salıb oynatmaqları vardı, bu onun özünə də xoş gəlirdi. Mən ayrı-ayrılıqda hər ikisini xəbərdar etmişdim ki, birdən bilməzlər ünvanıma atmaca-zad atarlar... Axı qrupda yeganə müsəlman idim, günəşli Azərbaycandan gəlmişdim, həm də isti qan məsələsi vardı... bunu özləri də yaxşı bilirdilər...

-Exx, sən axı musurmansan, istiqanlısan... - deyərək onlar özləri də bunu tez-tez mənim yadıma salırdılar...

Dronnikov çox gec ayıldı, onu özünə gətirmək üçün qarınan ağzını, boynunu, sinəsini ovuşdurdular. Özünə gəlsə də halı çox pis idi, odur ki, tibb məntəqəsinə apararı oldular. Elə həmin gündən hamısı məni "oğul" adlandırmaya başladı; kimisi rişxəndlə, kimisi də həsədlə...

Sözün özü məni qıcıqlandırmırdı. Məni qıcıqlandıran Dronnikovun bu sözü təhrif edərək tələffüzüydü, gah "oğlum" kimi ifadə edir, gah da ağzında gəvələyə-gəvələyə elə deyirdi ki, elə bil çeynəyib şirəsini çıxartdığı saqqızı yerə atıb, ayağının altında qarışqa kimi əzir.

Onlar bu sözü mənim familiyam, adım, atamın adından götürmüşdülər. Qrupda olanların hamısının atasının adı "oviç"lə qurtardığı halda mənim atamın adından sonra "oğlu", rusca "oqlı" yazılırdı. Neçə dəfə məni dilə tutmağa çalışdılar ki, ata adı sonluğunun "oviç"lə yekunlaşmasına razılıq verim. İnandırırıdılar ki, ittifaqın hər yerində, Orta Asiya müsəlmanlarında, Azəri-türk kökənli bütün xalqlarda və hətta etniklərdə də ata adı sonluğu ruskalarda olduğu kimi "oviç"lə yekunlaşır. Bütün bunlara baxmayaraq "ana dilimdə "oğlu" yazılır, "oviç" heç vaxt "oğlu"nu əvəz edə bilməz", deyərək razılaşmadım.

Beləliklə də mənim ata sonluğumda "oqlı" sözü əbədlilik qaldı, elə yaddaşımda da ən ülvi, hakim bir söz olaraq...

Həmin gündən "oğul" sözü ən şirin, ən məğrur, ən xoşbəxt anlayış mənasına keçdi. Oğul - ruscasında bir az

təhrif olunmuş səslənsə də ana dilimdəki "oğlu" sözündən götürülüb, oğlu həm də oğul deməkdir axı...

Atasının oğlu, xalqının oğlu; sadəcə oğlu yox, elə bir oğul ki, onunla atası, doğmaları, yaxınları, həmçinin xalqı da fərəhlənib qürur hissi keçirə bilsin.

Bu, mütləq olacaqdı, mən bunu istəyirdim, özü də çox istəyirdim. Nə vaxtsa olacaqdı...

Sadə bir kənd oğluydum, ittifaqın minlərlə dağ kəndlərindən birindən çıxmışdım. Orta məktəbi qurtaran kimi İttifaqın məşhur mərkəz şəhərlərindən sayılan Xarkovda ali təhsil ocağına qəbul oldum və təhsil almağa başladım.

Möhkəm iradəli və sağlam bədənli idim, təmkinim, səbrim də öz yerindəydi. Güləşməyi də, savaşağı da bacarırdım. Amma əsil döyüş qaydasını Tərlandan öyrəndim.

Biz Xarkov yaxınlığında tank poleqonunda tanış olmuşduq. O, tankın mexanik-sürücüsüydü, özü də ən yaxşı usta sürücüsü. Günəşli Azərbaycanın Xaçmaz rayonundan çıxmışdı.

Bir dəfə kənardan görcək ki, üç nəfər mənim üstümə düşüb, savaşıraq, tez yaxınlaşdı bizə. Sakitcə dalaşmağımızın səbəbini soruşdu, məndə günah olmadığını müəyyənləşdirən kimi onları danladı, söydü, qorxutdu və bir daha mənimlə işləri olmaması üçün xəbərdarlıq etdi. Qəflətən üçünü də baş-başa vurdu, elə vurdu ki, üçü də yerə yığıldı, az qaldı ki, huşlarını itirsinlər. Tərlandan özünü elə təmkinli aparırdı ki, düzü, bunu mən də gözləməyirdim. Qəfil hərəkətindən hamımız çaş-baş qalmışdıq.

Bundan sonra biz tez-tez görüşürdük. Dostlaşmışdıq. Hər dəfə poleqona gedəndə onu görürdüm, şəhərdən nə isə alıb aparırdım. Bufətdə oturub çay içirdik, vaxtımız olanda xeyli söhbətləşirdik. Hərbi xidmətdən tərxis olunan kimi dostluq münasibətini saxladım. Əsgərliyini bitirib doğma rayona yola düşəndən sonra əlaqəmiz itdi, bir daha biz rastlaşmadıq. O, mənə məktub da yazmadı, mən isə yaza bilməzdim, çünki onun ünvanını bilmirdim. Onun başına nə iş gəldi, tam məlumatsız qaldım.

Xarkov - sənaye şəhəridir, əhalisinin yarısından çoxunu gənclər təşkil edir. Bu şəhər həm də mədəniyyət mərkəzi sayılır, ittifaqın beş böyük, mərkəz şəhərindən biri hesab olunur. O vaxt, hansı ki, mən təhsil alırdım, XX əsrin səksəninci illəri idi, onda Xarkovun əhalisi dörd milyona yaxındı, bəlkə də bir az çoxdu.

Əhalinin böyük əksəriyyəti rus dilində danışırdı, belə daha münasib idi; həm bir-birini başa düşmək, həm də ünsiyyət qurmaq baxımından...

Maraqlıydı, Böyük Vətən müharibəsində almanlar gəlib Xarkov şəhərinə çatsalar da, qədim arxitektura binaları dağıtmamışdılar, tarixi abidələr də yaxşı qorunub saxlanılırdı. Xarkovda Nərimanovun adına bir küçə var idi, bunu mən şəhərin xəritəsi ilə tanış olanda tapmışdım. Əvvəlcə elə bildim ki, bu küçə Azərbaycan xalqının şanlı oğlu Nəriman Nərimanovun şərəfinə adlandırılıb.

Sonra, münasib bazar günlərinin birində icazə alıb şə-

həri gəzməyə çıxdım və gedib həmin küçəni tapdım. Belə çıxdı ki, mən azacıq səhv düşünmüşəm, bu küçə Nəriman Nərimanovun adına deyil, onun şöhrətli oğlu Nəcəf Nərimanovun adına yazılıb. Nəcəf Böyük Vətən müharibəsində tankçı olub, almanlarla vuruşub, Xarkov şəhərini qoruyub və şəhər uğrunda döyüşdə qəhrəmancasına həlak olub. Qədirbilən xarkovlular onun xatirəsini həmişə əziz tuturlar, adını əbədiləşdirmək üçün küçələrdən birini onun adına yazıblar.

"Yəqin o da "oğul" olub", haqqında məlumatlanan kimi dərhal belə düşündüm...

Qürur duymağa başladım, həm tankçı olduğuma görə, həm də "oğul" adlandırıldığımdan...

Bir dəfə gecə yarısı məni yuxudan oyatdılar, elə qəfil oyatdılar ki, elə bildim yuxu görürəm. Gözümü yumub yatmaq istədim, bacarmadım, artıq ayılmışdım. Gözümü açıb qarşımda növbətçini gördüm. O çarpayımın yanında dayanıb gözləyirdi ki, görsün nə vaxt tam yuxudan ayılıb yataqdan qalxacağam.

-Nə lazımdı? - Gözümü tam açan kimi soruşdum.

-Gedib komandiri çağırmaq lazımdır. - Növbətçi heç kimi oyatmamaq üçün güclə eşidiləcək tərzdə pıçıldadı.

-Mənim nə işim? Mən ki, onun çaparı deyiləm. - Özümdən uzaqlaşdırmaq istədim.

-Tez ol, geyin, sonra başa salaram. - Növbətçi bir az ciddiləşdi.

O bunu deyib kazarmanın çıxış qapısına tərəf getdi, hansı ki, orada tumboçka qoyulmuşdu və gecə-gündüz gün növbətçiləri bir-birini əvəzləyərək növbə çəkirdilər.

Mən çıxış qapısına yaxınlaşanda növbətçi yenə də bayaqki sakit tərzində izah etməyə başladı:

-Başa düş, komandirin çaparı xəstədir, tibb məntəqəsində yatır, sən isə ehtiyat çaparsan.

-Bu barədə bəs mən niyə bilmirəm?

-Bu məxfidir, sən əvvəlcədən bilməli deyilsən.

Mən razılaşmadım.

-Necə mən əvvəlcədən bilməli deyiləm? Bu mümkün olan iş deyil. Bütün məxfi və işgüzar hesabatlar axşam yoxlanışı zamanı şəxsi heyətə çatdırılır ki, gecə hər hansı bir hadisə baş verdikdə hər kəs öz vəzifəsini yerinə yetirsin. Bunu mən əvvəlcədən bilməliydim, komandirin yaşadığı evi tanımalıydım.

-Başa düş, səndən başqa heç kimi göndərə bilmərəm.

-Onda belə de. - Mən bir az yumşaldım.

-Komandir çox da uzaqda yaşamır. - Növbətçi izah etməyə başladı - Çətinlik ondadır ki, yol qəbiristanlıqdan keçir. İndi gecə yarısıdır, marşrutlar işləmir ki, avtobusla gedəsən. Ancaq piyada getməlisən.

Başla düş bilmədim, növbətçi şəhəri tanıyıb-tanımadığımı yoxlayır, yoxsa həqiqətən komandiri çağırmaq lazımdır, bəlkə də... tamam başqa bir işdir...

Mən daha heç nə fikirləşmədən növbətçidən çapar jetonunu alıb cibimə qoydum və yola düşdüm. Yolu təxminən bilirdim deyə təkcə komandirin mənzilinin yerini

növbətçidən dəqiqləşdirdim. İndi mənə hər şey aydın idi. Yol Gənclik parkından keçirdi, sonra "Baba Yaqa" ("Kü-pəgirən qarı") adlanan yerə qədər adsız, balaca çay boyu getmək lazımdı. Ondan sonra qəbiristanlığın ortası ilə yola davam olunacaqdı. Qəbiristanlıq qurtaran yerdən yaşayış massivi başlayırdı. Həmin yaşayış massivində yerləşən beşmərtəbəli binaların birində komandir yaşayırdı. Hansında, bax, bunu mən dəqiq bilmirdim, çətin ki, gecənin yarısında küçənin ortasında kimisə tapıb soruşa biləcəkdim, nə olsun ki, binanın və mənzilin nömrəsini növbətçi demişdi, bəlkə heç binanın üstündə nömrəsi yazılmayıb...

Nəyə görə hasardan aşdım. Bilmirəm, tənbellik elədim, yoxsa Nəzarət-Buraxılış Məntəqəsində qeyd olunmaq istəmədim, hər nəyə görədisə hasardan aşıb getdim. İkitərəfli geniş prospekti keçən kimi Gənclik parkına düşdüm.

Gənclik parkı bizim sevimli məskənimiz idi. Şənbə-bazar günləri bu parkda çox gəzərdik, belə ki, ən yaxın park bu idi. Xarkov şəhərində parklar çoxdur, hamısı da bundan böyük və gözəl... Di gəl ki, Gənclik parkı münasib idi, necə deyərlər, əlimizin altındaydı, odur ki, biz bu parkı o birilərindən çox sevirdik.

Parkın içi ilə keçən zaman mənə elə gəldi ki, fanarlar da həmişəki kimi işıqlı deyil, gur yanmır. Bəlkə də mənə belə gəlirdi, bəlkə də yuxuluydum, hələ tam ayılmamışdım deyə hərtərəfli işıqlandırılmış park yarıqaranlıq kimi görünürdü, düşünürdüm ki, gecə işıqları özləri zəiflədiblər. Parkda heç kim gözə dəymirdi, hər halda mənim rəstəmə çıxan olmadı. Bazar-bayram günləri bu vaxtlar park arı pətəyi kimi qaynayırdı, bəzən də səhərəcən şənlik olurdu.

"Baba Yaqa" deyilən yerədək çox tez gəlib çatdım, başqa vaxtlar belə tez gələ bilməzdim. Bir anlıq dayandım, getməyə həvəsim qalmamışdı, çünki burdan sonra qəbiristanlıqdan keçmək lazımdı.

Qəbiristanlıq qəbiristanlıqdı, istər müsəlman qəbiristanlığı olsun, istərsə də xristian. Bircə fərq var ki, müsəlman qəbiristanlığından gedib-gələnlər olmadığından çıxır, yol salınmaz, xristian qəbiristanlığından isə nəinki yol salınar, hətta asfalt vurular və hər tərəf işıqlandırılır.

Burda da eynən həmin kimi idi. Odur ki, qəbiristanlığın girəcəyində dayandım, dərindən nəfəs aldım və iti addımlarla yoluma davam etdim. Qəbiristanlığın içi ilə keçən yol hər iki tərəfdə basdırılmış tirlərdən asılmış fanarlarla işıqlandırılmışdı deyə bu işıqların hənitəsinə mən rahat gedirdim. Birdən ağıma gəldi ki, görəsən işıqlar söne bilərmə? Bəlkə gecə yarısından sonra işıqları söndürürlər və indilərdə söndürəcəklər?.. Daha geriye yol yox idi, qaça-qaça da olsaydı qəbiristanlığı keçib getməliydim. Eybi yox, qayıdanda, uzaq da olsa şosse yolu ilə qayıdaram.

Hardasa qəbiristanlığın ortasına, bəlkə də, mənə elə gəlirdi, çatmışdım ki, musiqi səsi eşitdim. Kimsə gitara-

da ifa edirdi. Bir anlıq ayaq saxlayıb dinlədim. Bəli, bu təmiz gitarada çalınan real musiqi idi, hardansa səslənən fantastik səs deyildi.

Mənim yeniyetməlik, gənclik çağına baxmayaraq, - o vaxt cəmi on səkkiz yaşım vardı, deyəsən, on doqquza qədəm qoymuşdum - bu barədə çox eşitmişdim, həm də kitablardan oxumuşdum. Çox güman ki, qara qüvvələr, pis ruhlar, cinlər gecələr qəbiristanlıqda toplaşır və musiqi səsi çıxarırlar. Əgər belə bir hadisə ilə rastlaşan insan bundan qorxsa, qara qüvvələr ona təsir edə bilərlər. Yox, əgər qorxmasa...

Mən bunları uşaqlıqdan bildirdim və heç vaxt qara qüvvələrdən, pis ruhlardan və cinlərdən qorxmamışdım. Odur ki, sakitcə və arxayınlıqla yoluma davam etdim. Bir az qabaqda qarşıma iki oturacaq çıxdı; oturacağın birində iki qız, bir oğlan, digərində isə bir qız, bir oğlan oturmuşdular. Oğlanlar gitarada çalırtdılar. Qızlar başlarını oğlanlara tərəf əyərək onlarla bərabər mahnının sözlərini ifa edirdilər, ya Rozumbaumu, ya da Vıotskini oxuyurdular.

Orda... Əfqanıstanda...

Yenə də pulemyotlar gurlayır...

Yenə də adamları öldürürlər...

Sovet Qoşunları Əfqanıstana yeridildəndən belə mahnılar yaman məşhur olmuşdu, xüsusən də gənclər, yeniyetmələr həvəslə gitarada ifa edirdilər. Oturacaqda oturanlar çox yaxşı oxuyurdular, sözləri aydın deyirdilər, mızıldanırdılar. Heç ağıma da gətirmədim ki, cinlər, qaraxalar, pis ruhlar belə təmiz oxuya bilsinlər. Yanlarından keçərkən hər ehtimala qarşı ayaqlarına baxdım. Ayaqlarından tanımağı mənə hələ uşaqlıqdan öyrətmişdilər, onların ayaqları nazik və uzun olur, insanların ayaqlarından fərqlənir.

Qəbiristanlıqdakı gənclərin hamısının ayağında krossovka vardı, bu məni lap arxayınlaşdırdı və dayanmadan yoluma davam etdim. Onların geyimlərinə görə də müəyyənləşdirmək olardı; ya metallist idilər, ya da başqa bir qrupdan, oğlanlardan biri başını keçəl qıxdırmışdı, digəri başının tən ortasından kəkil saxlamışdı, lap xoruzun pipiyinə oxşayırdı. Onlar məndən ya siqaret istəyə bilirdilər, ya da saati soruşurdular, məndə isə nə siqaret vardı, nə də qolumda saat gəzdirdirdim, bunu bəhanə edib mənimlə dalaşa bilirdilər.

Odur ki, bərabərlərinə çatanda mən özüm onları salamladım, cavab gözləmədən yoluma davam etdim, öz mahnılarına necə aludə olmuşdularsa, heç mənə fikir də vermədilər. Heç mən özüm də onlardan başqa heç nə gözləməirdim deyə yoluma davam etdim.

Birtəhər axtarıb deyilən ünvanı tapdım. Gecənin bu aləmində binanı ölü sükut bürümüşdü. Qapını barmaqlarımın ucu ilə çox astadan döydüm, istəmədim ki, qonşulardan kimsə eşitsin. Çox keçmədi ki, qapının arxasında bir hənirti hiss etdim, ehmalca qapı açıldı və bihüşedici ətir iyi məni ağışına aldı. Gənc bir qadın qapının arasından yuxulu mərcan gözləri ilə məni süzürdü...

Komandir evində olmadı. Arvadı həтта təəccübləndi də, o, dedi ki, əri bu gün qarovullar üzrə cavabdehdir, ya məktəbdə olmalıdır, ya da növbətçi ilə qarovulları yoxlamağa gedib. Ona görə də onu məktəbdə axtarmaq lazımdır, yəqin ki, qarovulları yoxlayan sonra qayıdıb gələr.

Mən üzrxahlıq edib geriye döndüm. Qorxum keçib getmişdi deyə yenə də qəbiristanlıq yolu ilə gəldim. Metallistlər bildiyim gənclər orada yox idi, çox güman ki, çıxıb getmişdilər.

Kazarmaya gələn kimi növbətçiyə xəbər verdim. Dərhal da baş verənlərin səbəbini soruşdum. O, gülümsədi və yalnız NBM-dən keçmədiyimə görə məni alqışladı.

-İndi get yat və bu barədə heç kimə heç nə demə. - Baxmayaraq ki, növbətçi mənim heç kimə heç nə deməyəcəyimi bildirdi, hər ehtimala qarşı bir xəbərdarlıq da etdi.

Mənə bir şey aydın deyildi, növbətçi komandirlə arvadının arasını vurmaq istəyirdi, yoxsa məni yoxlamaq qərarına gəlmişdi, gecə yarısı qəbiristanlıqdan keçib getməyə qorxmuram ki?..

"Əgər mən oğulamsa, niyə də fədakar olmayım!

Bəyəm mənim xalqımın şanlı oğulları azmı fədakarlıqlar edib, igidlik göstəriblər? Məgər fədakarlıqlar yalnız müharibələrdə olur?

Əsl oğullar sülh dövründə də fədakarlıqlar edə bilirlər, özü də necəsini..." Bu fikirlər məni tərk etmədi, hər dəfə düşünürdüm. Birdən necə oldusa Mehdi Hüseynzadənin taleyi gəldi ağıma. O da fədakarlıqlar göstərib, igidlik edib, özü də nə az, nə çox, dəfələrlə. O, günün günorta çağında nemes zabitinin geyimində, həm də silah ilə, alman şəhərlərinin küçələrində sərbəst gəzib, almanlar onu axtara-axtara, tuta bilməyiblər. Mən isə Sovet İttifaqının vətəndaşı ola-ola, öz ölkəmin şəhərinin küçələrində sərbəst gəzə bilmirəm, qorxuram ki, patrul tutar, aparıb haubvaxtaya salar. Başqa cür ola da bilməz. Xarkov böyük şəhərdir, hər yerində də hərbi patrullar gəzib dolayırlar. Mən isə Ali Hərbi təhsil ocağında təhsil alıram, şübhəsiz ki, geyimim hərbi geyimdir, özü də səhra forması, hansı ki, bu formada hərbiçilər şəhərə buraxılırlar.

İstənilən halda, şəhərin mərkəzinə, parklar bol olan yerlərə getmək üçün mütləq metrodan istifadə etmək gərəkdir. Metronun içində də, giriş-çığışında da həmişə patrul olur. Başqa yollarla keçib gedə bilməzsən. Odur ki, patrulları aldatmalısan, barmağına dolamalısan. Ancaq necə? Bax, bunun üçün fikirləşmək, baş işlətmək lazımdır.

Günortaya qədər bizdə dərslər olurdu, nahardan sonra isə növbəti günün dərslərinə hazırlıq keçirilirdi, hamısına da ciddi nəzarət olunurdu. Şəhər dərslərinə müəllim-professor heyəti, hazırlığa isə tağım komandiri. Tağım komandiri auditoriyada müəllim masasının arxasında oturur, nəzarət edərki ki, kimsə hazırlıqdan yayınmasın. Kimsə,

harasa icazə istəyirdisə də, on beş-iyirmi dəqiqəyə yerinə qayırdı. Hazırlıqdan ancaq gündəlik növbəyə gəndələr, bir də tibb məntəqəsinə müraciət edənlər azad olunurdular. Bunun da üzərində ciddi nəzarət var idi, belə olmasaydı adına ali hərbi məktəb deməzdilər, elə institut, universitet deyərdilər.

Gündəlik naryad əvvəlcədən təyin olunardı, hətta şəxsi heyətin axşam yoxlanışında elan edilirdi. Tibb məntəqəsinə isə ehtiyacı olanlar səhər baxışında yazılırdılar. Fikirləşdim ki, aradan çıxmaq üçün ən yaxşı səbəb tibb məntəqəsinə getməkdir. Bunun üçün kitaba yazılmağa ehtiyac yoxdu. Kitaba yazılanları növbətçi cərgəyə düzüb özü aparır. Mən isə nahar yeməyindən qayıdanda axsamağa başladım və komandirimizə dedim ki, cərgə ilə gedə bilmirəm, ayağım burxulub, gedim tibb məntəqəsinə; həm ayağıma baxdırım, həm də cərgədə gəzməkdən azad olmaq üçün arayış alım, dərslərimə də kazarmada hazırlaşacam. Dərhal cərgədən çıxdım və üz tutdum tibb məntəqəsinə tərəf.

Qrupumuz cərgə ilə sıra addımlarıyla kazarmaya getdi, mən isə əks tərəfə. Tibb məntəqəsinə getmədim, üz tutdum şəhərə. Getdim patrulların reaksiyasını yoxlamağa. "Kefli küncü" nə yaxın hasardan aşan kimi qaçaraq enli yolu keçdim və dayanacaqda təzəcə dayanmış tramvaya mindim, hərbi geyimdə gediş pulsuz idi. Metroya çatanda düşdüm. İndi metroya girmək lazımdır. Özümü cəmləşdirdim, dərindən nəfəs aldım ki, həyəcanım keçib getsin, hər ehtimala qarşı ehtiyatla yoluma davam etdim. Metronun içində patrullar vardı, onları dərhal gördüm. Çox güman ki, onlar da məni görmüşdülər, sadəcə, gözləyirdilər ki, bir az da yaxın gəlim. Guya, onlar dirəyin arxasında elə durmuşdular ki, girişdən görən olmasın.

Qaçmağın, yayınmağın adı yox idi, mən birbaşa onların üstünə istiqamət götürdüm. Patrul rəisi podpolkovnik rütbəsindəydi, sarımtıl, hündürboyun biriydi.

-Yoldaş podpolkovnik! İcazə verin, müraciət edirəm! - Mən nizami duruş vəziyyətini alaraq əlimi gicgahıma dirəyib həyəcanlı səsle müraciət etdim, patrul rəisi həyəcanımı dərhal hiss etdi və məni gözlətmədi.

-Di müraciət edin! Nəyi gözləyirsiniz? Nə baş verib?

-Bizim təgimin komandiri leytenant Popov dünən sizinlə birlikdə patrul rəisi naryadını qəbul edib. Siz deməzsiniz, o, harada patrulluq edir?

-Hələ de görüm, o, sənə nəyinə lazımdır?

-Onun arvadı gəlib. Səhərdən NBM-in yanında gözləyir, axı bu heç yaxşı deyil. Məni göndərdilər ki, təcili xəbər çatdırım.

-Hə... belə yaramaz. Zabit arvadını NBM-də gözlətdirmək heç də yaxşı iş deyil. - Podpolkovnik təəssüf hissi ilə bunu deyib öz patrullarına üz tutdu. - Tez yadınıza salın. Dünən naryad bölgüsündə bizimlə bərabər tankçı leytenant var idimi? - İndi hiss elədim ki, podpolkovnik mənim yaxalığımda tank emblemlərini dərhal görüb.

-Yadımda deyil. - Patrul nəfərlərindən biri könüllü cavab verdi.

-Hə, var idi, deyəsən, bizdən sol tərəfdə durmuşdu,

cərgənin lap axırında. - İkinci patrul aydınlıq gətirdi.

-Aa... xatırladım... - Podpolkovnik dilləndi. - Tankist... leytenant, balacaboy...

-Bəli, bəli. - Dərhal təsdiq elədim, əvvəlcədən bilərəkdən ki, tankçılar balaca boyları ilə seçilirlər.

-O, "Sovetski" parkında patrulluq eləməli idi. Bilirsinizmi ora haradır?

-Heç də yox! - Tələsik cavab verdim.

-Metronun "Sovetski" dayanacağına çıxıb soruşsan, çox da uzaqda deyil.

Elə mənə də bu lazım idi, parklara getmək, oraları tanımaq, harda yerləşdiklərini bilmək...

İrəliyə getmək lazımdı, geriye yol yoxdu, birinci addım uğurlu alınmışdı.

Fəlsəfə dərsi təzəcə başlamışdı. Laborantka İrina gəlib dedi ki, müəllimi çağırırlar. Ona görə də müəllim gedəsi oldu və gedəndə qrup başçısına tapşırırdı ki, dərslərin gedişinə nəzarət eləsin. Uşaq deyildik ki, ali təhsil ocağında dərslər alırdıq, özümüz dərslərin gedişini nizamlıyırdıq.

Həmin gün "Fəlsəfənin əbədi sualı" mövzusu üzrə seminar idi. Bizdə seminarlarda hər kəs öz işini, öz hərəketini bilirdi. Əvvəlcədən mövzunu hissə-hissə öz aramızda bölüşdürür və hazırlayırdıq. Mən də mətndən bir bənd götürüb hazırlamışdım.

Ümumiyyətlə, mənim seminarlara hazırlığım bir başqa aləm idi. Həmişə mövzunun çətin, daha çox yozum, müzakirə tələb edən hissəsini götürür və mütləq kitabxanada hazırlayırdım. Dərslərdən kənar nə isə tapar və hamının diqqətini mənim hazırladığım mövzuya yönəltməyə çalışırdım. Bu, həm mənim rus dilini mükəmməl öyrənməyimə, həm də nitq qabiliyyətimin inkişafına görə lazımdı.

Qısa, müəllim gedəndən sonra növbə ilə kim hansı hissəni hazırlamışdısa, tezbazar çıxıb danışır, qayıdıb yerlərində oturdular. Mənə növbə çatmışdı ki, müəllim qayıdıb gəldi. Dərslərin sonuna isə hələ çox vaxt vardı. Mən yoldaşlarımı vəziyyətdən çıxartmaq üçün və vaxtı öldürməkdən ötrü hərtərəfli və geniş danışmalı idim. Müəllimdi də, birdən qayıdıb yoldaşlarımdan təkrar soruşa bilərdi.

Seminar üçün mövzunun ən çətin, ən mürəkkəb düyünlü sualına hazırlamışdım, "milli məsələ, etnik qırğınlar, tayfa davaları və sonu bilinməyən mübahisələr" idi mövzudan götürdüyüm sual, hansı ki, bunu sonsuzluğa qədər müzakirə etmək mümkündür. Ancaq burada mən konkret sual ətrafında hazırlamışdım: "Ermənilər nəyə görə türklərlə barışa bilmirlər?"

-Mən bu mövzunu incəliklərinə qədər incələdim. - Çıxışımın sonunda əminliklə elan etdim. - Çox təəssüf ki, əsaslı səbəb tapa bilmədim. Yanaşı yaşayan bütün qonşu xalqlarda olduğu kimi ermənilərlə türklər arasında da toqquşmalar qaçılmaz idi. Böyük Azərbaycan dramaturqu Cəfər Cabbarlı hətta bu mövzuya "1905-ci ildə" adlı pyes

də həsr edib. Pyesin sonunda dramaturq keçmişdə qonşu olmuş erməni Allahverdi ilə azərbaycanlı İmamverdinin barışdırıb bir yerdə süfrə arxasında əyləşdirir, çörək kəsdirir. Tam səmimi şəraitdə də onların bir-birinə qarşı düşmən kəsilməsinin etirafı açıqlanmır, axı ortada buna səbəb ola biləcək heç nə yoxdur.

Bu zaman arxa cərgədə oturmış Belousov əlini qaldırdı, söz deməyə icazə aldı və ayağa qalxaraq dedi:

-Gəl, səni Mişa Vartanyanla barışdırmaq, hər şey həll olunsun, ermənilərlə türklər arasında da heç bir problem qalmasın.

Onun bu təklifinə qrupda gülüşmə başladı, uğunub getdilər.

"Ermənilərdən ön hiyləgəri bizim Mişa Vartanyandı" - həmişə belə deyir, onunla çox mehriban davranırdı qrupdakılar. O, özü də bu cür münasibətdən tumarlanan məstan pişik kimi xoşhallanırdı. Mənim də onunla heç bir problemim yox idi, amma o, nədənsə həmişə mənə replika atır, yeri düşdü, düşmədi, ünvanıma xoş olmayan sözlər deyirdi. Bunu çox vaxt üzümə deməsə də gətirib çatdırırdılar.

Bir dəfə səhər idmanı vaxtı onun replikalarına dözə bilmədim, vurub yerə yıxdım və o ki var təpiklədim. Uşaqlar məni kənarlaşdırmasaydılar, Allah bilir necə olacaqdı. Elə o vaxtdan da küsülüydük, danışmırdıq, replikalar da səngimişdi.

-Mişa Vartanyan xəstə adamdır, - qrupda olan yeganə gürcü Nodar Dumbadze söhbətə qoşuldu. - digər bir çox ermənilər kimi... Ona görə ki, o, hələ uşaq ikən doğma anasından psixoloji zədə alıb. Anası hər gün onun beyninə yeridib ki, türklər sənin düşmənidir, onlarla ehtiyatlı ol, onlar səni nə vaxt tutsalar, başını kəsəcəklər, necə ki, 1915-ci ildə qabaqlarına çıxan ermənilərin hamısının başını kəsiblər, baxmayıblar ki, bu qocadır, bu qadındır, bu uşaqdır... Odur ki, Mişa Vartanyan və onun kimi bir çoxları psixoloji cəhətdən xəstədilər, onlardan inciməyə dəyməz.

Gözlədim, Dumbadze sözünü yekunlaşdıran kimi üzümü tutdum Belousova.

-Sən bizdən həm yaşca, həm boy-buxununa görə böyüksən, həm də hamıdan güclüsən. Böyüyə hörmət əlaməti olaraq sənin sözündən çıxmaq istəmirəm, ancaq mənim bir sualıma tam səmimi cavab ver. Mişa Vartanyanla mənim aramı vurmaq sənin nəyinə lazımdı? Suala düzgün cavab ver, mən də qeyd-şərtsiz Mişa ilə barışım...

Sanki qurbağa gölünə bir daş atdılar. Belousov qızardı və hiss elədi ki, mən onun "xidməti"ni unutmamışam.

Birdən nə oldusa, hamısı gülüşdülər.

-Oğul fəlsəfinin əbədi sualları cərgəsinə daha bir sual əlavə etdi. - deyə müəllim bəyanat verdi. - "Nəyə görə ermənilər türklərlə barışa bilmirlər?" Bundan sonra seminar hazırlayanda mütləq görək bu sualı da nəzərə alaıq.

Müəllim sözünü bitirib seminara yekun vurmamış zəng vuruldu və dərs avtomatik yekunlaşdı.

Necə isə EHM dərindəydik. EHM, yəni Elektron Hesablayıcı Maşını, televizora oxşar bir aparatdı, indiki kompyuterlər kimi işləyir, fərq ondadır ki, indiki kompyuter yalnız internetə yüklənmiş məlumatları tapıb çıxardır, həmin maşın isə özü cavab axtarıb tapırdı, bircə sən proqramı yüklə, sualını ver və çəkil, dur qıraqda...

Dərsi podpolkovnik Lisenko aparırdı.

Familiya sonluğuna görə ukraynalı hesab olunan Lisenko adam kimi orta boylu idi, idmançıya oxşamırdı, çox da yaraşlıq görünmürdü. Başı keçəl idi, demək olar ki, tərtemiz, elə bil ki, heç bünövrədən tük bitməyib. Onun arxasınca həmişə deyirdilər: "Keçəl, keçəl, noxudu keçəl", "Keçəl Keçəloviç Keçəlenko!" Əslində "Lısy Lısoviç Lisenko" deyirdilər, elə bu da "Keçəl Keçəloviç Keçəlenko" demək kimi bir şeydi. Baxmayaraq ki, bu, onun çox da xoşuna gəlmirdi, amma əhəmiyyət vermirdi, özünü elə aparırdı ki, guya heç nə görmür, heç nə eşitmir. Amma elə-belə götürdükdə adi adam deyildi, sağlam döyüşçü idi, peşəkar zabıt kimi Əfqanıstanda döyüşmüşdü. Özünü müdafiə edə bilərdi, arxasınca danışanların əngini əzərdi.

Məşğələləri həvəssiz aparırdı, peşəkar zabıt hara, informatika müəllimliyi hara, həm də bu sahədə mükəmməl biliyə malik olmadığı hiss olunurdu.

Bu dəfəki dərsdə nə isə söhbət cədvəl, mövzu üzrə getmədi, Bircə Şexovçovla Suçkov EHM-dən aralaşmırdılar, aparatın qabağında oturub quşun uçacağını gözləyən uşaqlar kimi gözlərini ekrana zilləmişdilər, qalanlarımız isə öz aramızda həmin sualdan danışırıdık, hansı ki, artıq aparata yüklənmişdi.

Cavabı alınmayan və bizim üçün izah olunmayan sual belə idi: "İnsan nəyə görə keçəlləşir?" Nə qədər ki, aparatdan cavab almamışdıq, öz aramızda həkimlərin konsiliumunu xatırladan müzakirələr aparırdıq. Özümüzü elə aparırdıq ki, elə bil biz Ali Hərbi məktəbin kursantları deyil, hansısa çox məşhur və perspektivli xəstəxananın yüksək dərəcəli həkimləriyik.

Sualı çox müzakirə elədik, amma ümumi rəy və yekun nəticəyə gəlib çıxma bilmədik.

-Bizim nəsilə familiyanı Böyük Pyotr özü verib. - deyə müəllim izahat verdi. - Bizim nəslin kişiləri əvvəl-axır keçəlləşirlər, necə ki, mən bilirəm, atam da, əmim də, lap elə babam da keçəl idi. Familiya sonluğuna fikir verməyin, biz tərtemiz rus millətiyik, istənilən halda Pyotrdan üzübəri belədir, ordan o tərəfi deyə bilmərəm.

Müzakirəni nə qədər davam eləsək də, müxtəlif səbəblərə söykənən fikirlər səsləndirsək də, məntiqə uyğun əsaslı bir cavab tapa bilmirdik. Heç maşın da cavab verməyə tələsmirdi. Bütün bu müzakirə boyu podpolkovnik Lisenko deyilənlərin hamısını diqqətlə dinləyir, amma, nədənsə, yalnız mən tərəfə baxırdı.

-Keçəl qoyun olmaz! - Gözlənilmədən müzakirələrə "yekun" vurdum.

Müəllim təşəkkür işarəsi kimi mənə göz vurdu və razılıq əlaməti olaraq başını yellətdi. Bu, onun üçün gözlə-

nilməz və göydəndüşmə sürpriz oldu. Elə zəng də gözlənilmədən vuruldu və fasilə vaxtı gəlib yetişdi.

Ertəsi gün mənim deyimim bir zərb-məsəl kimi bütün məktəbi dolaşdı. Təkcə kursantlar yox, komandirlər, müəllimlər, laborantlar, texniki işçilər, hətta yüksək rütbəli vəzifəli də bir-biri ilə məzələnir, atmaca atırdılar: "Keçəl qoyun olmaz!"

Beləliklə, bu "metod" ilə mən həftədə iki-üç dəfə "səmovolka"ya çıxırdım və bir dəfə də olsun ilişməmişdim.

Bir dəfə yenə metronun "Dəmir yolu vağzal" stansiyasına girərkən dərhal patrul rəisini gördüm, yaxalığında artillerist nişanı olan sarıyanız bəstəboy mayor iki uzundraz artillerist patrulu ilə marıqda dayanıb "ov" gözləyirdilər. Onu da deyim ki, nə "raqatka" adlandırdığımız artilleristlərin, nə də "fanera" çağırtdığımız təyyarəçilərin bizi görməyə gözü yox idi. Bunu şəhərin komendantı da yaxşı bilirdi. Odur ki, hər dəfə bizə yaxın yerlərə onlardan patrullar ayırırdı.

Patrul rəisi sarıyanız mayoru görə kimini tanıdım, nə vaxtsa bir dəfə ona adi metod ilə müraciət etmişdim, bu dəfə həmin metod keçməyəcəkdi, təcili baş işlətmək lazımdı. "Komandirin arvadı ərinin yanına xəbərsiz nə qədər gələr... NBM-də nə qədər gözləyər..."

Deyəsən, o da məni tanımışdı, uzaqdan görürdüm ki, hər ehtimala qarşı yanındakı uzundrazlara tapşırıq verir. Qaçmağın yeri yox idi, yerin altı, özü də insanların gur vaxtı... Dörd milyonluq şəhər, metro, patruldan qaçmaq tam mənasız görünürdü.

Odur ki, adi addımlarla yaxınlaşıb özümü təqdim etdim. Patrul rəisi hiyləgərcəsinə gülümsündü.

-Bu nədi, partizan, axır ki, ilişdin..? - Mənim ünvanıma replika atdı.

Mən gözlərimi döydüm, görüntü elədim ki, heç nə anlamıram.

-Hərbi biletini və icazə kağızını bura ver! - Mayor qəti tələb etdi.

Elə bu zaman qatar gəlib dayandı. Mən çox ehtiyatla yaxalığının düyməsini açdım, yavaş-yavaş hərbi biletin üzlüyünü cibimdən çıxartmağa başladım, qulağımın ucu ilə "ehtiyatlı olun, qapılar bağlanır" sözlərini eşitdim.

-Mən Sovet İttifaqı Qəhrəmanı məşhur Mehdi Hüseynzadənin qardaşı nəvəsiyəm. - dedim və hərbi biletin üzlüyünü mayora uzatdım.

-Ona baxarıq.

Mayor üzlüyü dartıb əlimdən aldı. Açıb baxmaq istəyirdi ki, yerimdən götürüldüm. İki, üç, dördüncü addımda bağlanmaqda olan qapıdan özümü güclə vaqona dürtüdü. Vaqon yerindən tərpendi. Bu, o qədər ani oldu ki, uzundraz patrullar yerindən tərpenə bilmədilər. Mayor isə əlində bərk-bərk tutduğunu açıb baxmağa çatmadı ki, görsün əlindəki hərbi biletidir, yoxsa üzlük.

Vaqon hələ tuneldə ikən qəti qərara gəldim ki, bir də "komandirin arvadı" məsələsindən istifadə etməyim, yəqin ki, bu barədə bütün patrul rəisləri naryad bölgüsündə xəbərdar olunurlar. Əgər xəbərdar olunmayıblarsa da

bu gündən xəbərdar olunacaqlar, çünki sarışın mayor komendantı xəbər çatdıracaq. Komendant da bundan sonra bir müddət naryad bölgüsündə patrul rəislərinə "bir tanqçı və onun komandirinin arvadı" nağılını danışacaq.

Bir də ki, bura Sovetlər ölkəsidir, hansısa Almaniyaya deyil. Sovetlər ölkəsinə heç kim və heç vaxt nəinki qalib gələ bilməz, heç at da oynadammaz. İstəyirsən Mehdi Hüseynzadənin qardaşı nəvəsi yox, lap özü ol, istəyirsən Oğul ol, istəyirsən də... kim olursan, ol...

O xoş və qayğısız tələbəlik illərindən təxminən üç on illik keçəndən sonra texnika əsrinin inkişafında yoldaşlıq etdiyimiz yeni dostlarımdan hansısa xəbər verdi ki, Kiyevdən kimsə məni axtarır. Sovet hökuməti ilə bağlı yalnız xatirələr qaldığından indi Kiyev adı adama qəribə gəlirdi, necə olmasa da iki min beş yüz kilometr uzaqda yerləşən başqa bir dövlətin paytaxtıydı. Xəbər gətirən dostum dərhal kompyuterini qoşdu, hansısa sayta girdi, hansısa səhifəni açdı və başladı oxumağa. Deyəsən, odnoklasnik idi, məni Vitaliy Davidenko axtarmışdı, tələbə yoldaşımdı, biz birlikdə təhsil almışdıq.

Davidenko yazmışdı: "Bu yaxınlarda Xarkov şəhərində oldum. Köhnə tanış yerləri gəzdim və "Mərkəzi bazar"a getdim. Bazarda azərbaycanlıları tapdım. Öyrənmək istədim görüm, onlar bir vaxtlar bizimlə oxumuş "Oğul" ləqəbli həmyerlilərini tanıyırlarmı?"

"Hansı rayondandı?" - onlar soruşdular. "Zəngilandan", - deyə mən dərhal cavab verdim, ona görə ki, bunu dəqiq bilirdim, necə olmasa da dörd il bir auditoriyada oxumuşduq, dostluq etmişdik, şəhərə ayağımı açmışdı, günün günorta çağı patrulları barmağına dolayaraq gedib parkları gəzmişdik. "Əfsuslar... olsun ki, artıq Zəngilan rayonu yoxdur" - onlar başlarını bulayıb təəssüfləndilər. "Necə yoxdur?" - mən də təəccübümü gizlətmədim. "Ermənilər işğal ediblər" - çox sakitcə bildirdilər. Elə bil başımdan bir vedrə buzlu su tökdülər. Yerimdəcə donub qaldım, daha heç nə soruşmadım, belə bir cavabdan sonra soruşmağa bir şey qalmamışdı.

Sözün düzü, mən belə bir cavab eşitmək istəmirdim, istəmirdim desinlər ki, Oğul döyüslərdə həlak olub, hərçənd belə təsəvvür edirdim. Ona görə ki, başqa cür ola da bilməzdi. Ola bilməzdi ki, Oğul təslim olsun, Oğul öz torpağını, müdafiə etdiyi mövqeyini düşməyə təslim etsin...

Kiyevə qayıdandan sonra öz iş yerimdə, Ukrayna Ordusunun Baş qərargahındakı kabinetimdə Azərbaycan Ordusu barədə məlumatlarla tanış olmağa başladım. Daha doğrusu, bir vaxtlar tələbə yoldaşım olmuş Oğul ləqəbli insanı axtarmağa başladım. Birdən bir şəkil nəzərimə sataşdı, o, təlim poleqonunda türk zabitləri arasında qoşunlara təlim-məşq keçirdi.

Bəli, bu o idi, illər keçsə də sifət cizgiləri yerindəydi. Hərbi mundir və komandirlik ona necə də yaraşdı.

Kresloya yayxanıb dərindən nəfəs aldım və sakitləşdim...

-O, əsl Oğul idi. O, ölməməliydi. O, ölə də bilməzdi..."